

Jan Rokyta: *Podoby eklesiologie v české reformaci* (disertační práce). Univerzita Karlova – Husitská teologická fakulta – Katedra církevních dějin a práva. Praha 2016. 248 nenormovaných stran (cca 400 normostran).

Obsáhlá disertace Jana Rokyty souzní s generačním zájmem o teologickou a filosofickou složku „české reformace“, o její hlavní představitele i o genezi husitských církví a s nimi pupeční šňůrou spjatý zrod Jednoty bratrské. Stačí tu odkázat na zajímavé a nosné knihy i studie Pavla Soukupa, Oty Halamy, Pavlíny Cermanové, Jindřicha Marka a Martina Chadimy, navazujících na průkopnická díla Vlastimila Kybala, Kamila Krofty, F. M. Bartoše, Amedea Molnára, F. M. Dobiáše, Howarda Kaminského, ale také Viléma Herolda, Jany Nechutové a částečně též Roberta Kalivody. S některými texty svých téměř vrstevníků se Rokyta, aniž to dává najevo, nejednou tematicky překrývá.

Na otázku, zda má v daném kontextu předložená práce opodstatnění, říkám své rozhodné ano. Autor, byť se nezaměřil výhradně na husitskou eklesiologii, nýbrž spíše na postižení základních rysů českého reformního myšlení, odvedl pozoruhodný badatelský výkon. Jeho význam a přínos netkví v stoprocentní obeznamenosti s dosavadní odbornou produkcí, ale v poctivých a originálních úvahách nad stěžejními texty „české reformace“ a také, což podtrhuji, v propojení teologického a filosofického přístupu. Rokyta jde sice nekompromisně a programově *ad fontes*, leč znatelně menší pozornost věnuje historickým souvislostem a sekundární literatuře, což u badatele výsostně filosofického založení nepřekvapuje. Disertace je tak v první řadě interpretační práci, zřetelně preferující autorovo čtení a autorův výklad klíčových textů českého reformního programu. V tom spočívá nesporná síla, avšak současně také dílčí slabina autorovy metody.

Rokyta sice dosavadní vědeckou literaturu neignoruje, na řadě míst mu dokonce slouží jako vodítko (výrazně například Kybalova trilogie o Husově učení, respektive De Vooghtova knihu o Jakoubkovi ze Stříbra), přesto na většině míst vědomě upřednostňuje vlastní analýzy (zvláště v kapitolách věnovaných Matějovi z Janova), přičemž se nebojí vykročit za hranice tradičního interpretačního rámce. Absence některých základních vědeckých titulů, bezprostředně se vztahujících k tématu, je však nicméně citelná především tam, kde autor dospívá ke shodným či podobným zjištěním jako předchozí bádání. Mám tu na mysli zejména známou knihu francouzského historika Oliviera Marina, nazvanou *L'archeveque, le maitre et le dévot (Geneses du mouvement réformateur pragois. Années 1360 – 1419)*, vydanou v roce 2005 a připravenou nyní k zveřejnění v českém překladu. Uvedený badatel například přesvědčivěji a úplněji než Rokyta postihl inspiraci mnoha názorů Matěje z Janova (ale i Vojtěcha Raňkova z Ježova) v textech u nás donedávna opomíjeného Viléma de Saint-Amour. Kromě Marina postrádám rovněž některé práce k dílčím tématům (namátkou připomínám Iwańczakovu knihu *Lidé meče, modlitby a práce* i článek tohoto polského znalce o vnímání

Prahy jako Babylonu, publikaci Lucie Mazalové o Husově eschatologii, dále Ransdorfovy *Kapitoly z geneze husitské ideologie*, studii Jany Nechutové o chápání pojmu *ecclesia primitiva* v husitství, Soukupova pojednání o Jakoubkově traktátu *Ad bellum* a o husitském výměru církve v konkurenci jiných reformních a reformačních projektů, Šmahelovy stati o nominalismu a realismu na pražském vysokém učení i třeba publikace Blanky Zilynské o husitských synodách). V dalším výčtu bych mohl pokračovat. Nemyslím si, že by znalost těchto příspěvků zásadním způsobem posunula autorovy poznatky a závěry, nicméně by jeho text do určité míry zpřesnila, prohloubila a zároveň mu propůjčila náležitou plastičnost. Ne zcela dostatečný zřetel k vědecké produkci a naopak zvýšený důraz na prameny zplodil i úsměvný paradox. Rokyta na jedné straně poněkud přeceňuje Juklovu knížku o adamitech, na druhé straně doslova „naletěl“ Pavlíně Cermanové, autorce fiktivního *Zjevení Martina* (in: *Jeden den ve středověku*, Praha 2014, s. 197-209), jež považuje za autentický pramen, sepsaný v 15. století.

S tímto přístupem souvisí i další problém. Připojený seznam sekundární literatury neobsahuje úplný soupis použitých titulů, z nichž mnohé jsou uvedeny toliko v poznámkách. V souvislosti s nimi musím upozornit, že Rokyta ne vždy odkazuje podle jednoho úzu, což je bohužel v nynějších disertacích běžná záležitost. Před eventuálním odevzdáním práce do tisku lze tuto nedůslednost snadno odstranit. V porovnání se zvyklostmi v starších vědeckých pracích se v současnosti často setkáváme s praxí uvádět citáty z pramenů psaných středověkou latinou či středohornoněmčinou v novočeských překladech. Rokyta je stoupencem tohoto trendu, jak dokládá obsáhlými citacemi z díla Matěje z Janova a Jana Husa. To jistě není zcela čisté v situaci, kdy existují moderní edice, z nichž některé (mimo jiné Husova *Opera omnia*) autor ani neuvádí. U filosoficky a teologicky laděného textu lze s přimhouřením obou očí toto řešení tolerovat, neboť Rokytova interpretace i argumentace je formulována v kultivované češtině, jež může řadě jiných kandidátů doktorského titulu sloužit jako vzor. Ostatně nepochybuji, že autor, který musel složit několik zkoušek z latiny, tento jazyk ovládá. Mohl ovšem kvůli verifikaci uvést citovaná místa v jazyce originálu alespoň v poznámkách, i když by tím rozsah práce neústrojně narostl.

Z celkové koncepce textu je zřejmé, že Jan Rokyta chápe „českou reformaci“ (osobně dávám tento termín do uvozovek, neboť jej nepovažuji za úplně přesný) jako fenomén, který má svou názorovou kontinuitu. Začíná Matějem z Janova a pokračuje přes výrazné osobnosti vlastních zakladatelů husitismu, tj. Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra, k táborství, představovanému jak radikálním křídlem kolem Marina Húskey, tak seniorem tábořské církve Mikulášem z Pelhřimova. V další dějinné fázi, které se již disertace nevěnuje, právem tušíme Petra Chelčického, o němž Rokyta napsal nedávno pozoruhodnou knihu, a ranou Jednotu bratrskou. Hlavní utrakvistický proud, reprezentovaný Janem Rokycanou a jeho pokračovateli autorovu pozornost

příliš nepřitahuje. Není to ovšem linie nová, spíše tradiční (včetně začlenění Jana Želivského). Její kořeny spočívají v druhé polovině 19. a na počátku 20. století a své zdůvodnění našla v myšlenkově průrazném díle Amedea Molnára, v pracích Viléma Herolda i řady dalších badatelů. Přitom Hus sám své „předchůdce“ (tj. Waldhausera, Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova) výslovně připomíná, alespoň pokud vím, pouze jednou. Ideová a intencní kontinuita českého reformního a reformačního myšlení je však přesto nesporná.

U zvolených profilových osobností „české reformace“ se Rokyta koncentruje na vybraný okruh problémů, bez nichž se při řešení eklesiologických záležitostí nelze obejít. Kromě vymezení křesťanské církve a výměru kněžství sem patří pojetí Písma, otázka závaznosti tradice, vztah mezi rozumem a vírou, problematika eucharistie a eschatologický přístup k dějinám s důrazem na Antikristovo působení. Rokytova hlavní zjištění nejsou na první pohled převratná, ani překvapivá. Umné, detailní a porozumivé analýzy konkrétních textů potvrzují tři stěžejní principy, z nichž „česká reformace“ vyrůstá a na nichž staví. Jsou to svrchovaná autorita Písma, christocentrismus (včetně imitatio Christi jakožto povinnosti opravdového křesťana, především kněze) a predestinační chápání církve. V tomto směru nejsou mezi Janovem, Husem, Jakoubkem a Mikulášem z Pelhřimova podstatné rozdíly, jednotlivé osobnosti se lišily spíše v akcentech.

Matějovo hlavní pravidlo křesťanského života, totožné s první (jedinou a nejvyšší) Pravdou, tj. Bohem a Kristem, se fakticky shoduje s Husovým výměrem Božího zákona jako principu světa a určující normy křesťanského života. Důsledný christocentrismus a přesvědčení o rozhodující autoritě Písma náleží ke konstitutivním znakům „české reformace“. Z tohoto bodu se odvíjelo jak přesvědčení o nutnosti napravit tehdejší církev návratem k praxi a ideálu církve apoštolské (respektive prvotní), tak nedůvěra k církevní tradici, příliš poznamenané lidskou nedokonalostí a nutně vedoucí k úpadku. Přesto je signifikantní, že se už v značném časovém předstihu před výbuchem husitské revoluce zrodilo pojetí, v němž vůdčí autoritu Písma doplňují a utvrzují myslitelé, kteří jsou s ním v pravdivé shodě. Tento přístup, jak Rokyta dokládá, se objevuje již u Matěje z Janova, husitské programy a formulace se však spíše inspirovaly Janem Husem. Husitská delegace jej pak v květnu 1432 prosadila v známém Soudci chebském jako hlavní kritérium pro disputaci o čtyřech artikulech pražských na basilejském koncilu.

Velmi detailně autor rozebírá problém predestinace, klíčový pro pojetí církve v „české reformaci“. I když augustinovské východisko je tu zřejmé, Rokyta ukazuje, že se Janov i Hus nedrželi uznávané autority „otrocky“. Pařížský mistr překročil vzorové predestinační schéma odkazem na Apoštola (Ef. 6, 8), dodávajícího spravedlivým jistotu, že Bůh dá odplatu každému, kdo pro něho dobře jedná. Hus pak se svým příznačným etickým důrazem korigoval metafyzický názor o věčné predestinaci přesvědčením, že teprve vírou se predestinovaný stává údem Kristovy církve.

Zde i na jiných místech Rokyta oslabuje vžitou tezi o Husově závislosti na Viklefovi, a to nejen v eklesiologické problematice. V letitém sporu o myšlenkovou původnost či odvozenost „české reformace“ (a neplatí to jen o Husovi, nýbrž v neztenčené míře o Matějovi z Janova) se kloní ve prospěch prvně uvedeného názoru. Nesdílím toto přesvědčení v úplnosti, a to z jednoho prostého důvodu. Hus byl natolik časově pohlcen kazatelskou, učitelskou i další činností, že nemohl soustavně studovat a promýšlet všechny texty, dotýkající se témat, které ho zajímaly. Mnohé asi poznával z druhé ruky, prostřednictvím nejrůznějších svodů a kompilací, jak bylo tehdy obvyklé. Nejen kostnický koncil považoval Husa (a jeho přívržence) za přesvědčené viklefovce, byť s překvapením konstatoval, že český kazatel, ač realista, nezastává (na rozdíl od svého vzoru) remanenci. Jakkoliv se Husův spis *De ecclesia* jeví jako systematické dílo, vznikl především (což mimo jiné postřehl Ctirad V. Pospíšil) jako polemika o pojetí církve ve vyostřeném sporu se skupinou kolem Štěpána Pálče a v přímé reakci na dramatické dění roku 1412 (Husův proces u kurie, odpustkové bouře, zostření klatby), kdy bylo třeba rychle a zřetelně vymezit pozici reformní strany.

Otázka originality a názorových přejímek je ve středověku značně komplikovaná. Matěj z Janova byl, jak Rokyta přesvědčivě demonstruje, vynikající filozof, jenž se ve svých úvahách o vztahu rozumu a víry, respektive o podstatě svobody, inspiroval Tomášem Akvinským i Aristotelem. Nepochybně tu sehrála určující vliv pařížská Sorbonna, na níž Matěj dlouho působil. Podobně Mikuláše z Pelhřimova ovlivnili jeho univerzitní učitelé Jan Hus a Jakoubek ze Stříbra. Proto senior tábořské církve vždy zaujímal umírněnější stanoviska než nejradiálnějším táboritům a v tábořském prostředí počátku dvacátých let personifikoval, řečeno s Kaminským, „stranu pořádku“. Jeho názory v pokročilých dvacátých a třicátých letech proto nejsou překvapivé.

K Rokytovým výkladům o pokání, spáse a eucharistii (včetně problému častého přijímání a zavedení laického kalicha) nemám žádné připomínky, snad až na poznámku, že Hus dodatečně schválil laický kalich fakticky teprve po jeho zamítnutí kostnickým koncilem v červnu 1415. Výborné jsou pasáže, v nichž autor dokládá Husův vyhraněně etický přístup, který prostupuje celým jeho myšlením a jenž vyniká nejen v nárocích vznášených na církev, ale také v chápání práva, zákona a spravedlnosti. Už Jean Gerson, jeden z hlavních Husových oponentů v Kostnici, ale už v roce 1414 v souvislosti s českou otázkou napsal, že v podmínkách nedokonalého pozemského světa nelze etickou maximu prosazovat jako určující princip života společnosti. Nikde na zemi, říká francouzský učenec, nespočívá vláda na předurčenosti a lásce, všude se společnost řídí světskými a církevními zákony, jinak by se zhroutila.

Osobitě Rokyta vykládá fenomén kritického vztahu „české reformace“ k obrazům svatých i k relikviím, které Matěj z Janova a Jakoubek doporučovali ze známých důvodů odstranit z očí věřících. Na rozdíl od většiny historiků a dějepisců umění je autorův pohled citlivější a diferencovanější. Dokládá totiž, že

oba muži, pokládání za ideové otce husitského ikonoklasmu, do určité míry uznávali didaktickou (tj. výchovnou a poučnou) funkci těchto obrazů, jež z jejich pohledu tvořily součást nedůvěryhodné a odsouzeníhodné tradice. Dlužno ovšem dodat, že počínání mistra Jeronýma Pražského i východočeských, tábořských a pražských radikálů bylo podstatně razantnější. Rokytova poučená komparace konstatuje i zajímavé odlišnosti mezi Matějem z Janova a ideovými představiteli raného a vrcholného husitství. Pařížský mistr respektoval více než jeho radikálnější následovníci hierarchické uspořádání církve a jinak vnímal i dějiny křesťanstva. Historický zlom, v němž římská církev sešla ze závazné cesty Kristovy kladl do období kolem roku 1200 a posléze 1290. Je to čas, který odpovídá nastolení papežského monarchismu za pontifikátu Inocence III., a zároveň čas IV. lateránského koncilu a jeho důsledků. Tehdy dle Janova převážil v křesťanském světě vliv vícečetného Antikrista, přítomného, leč upozaděného již v době prvotní církve. Pro většinu husitů (a také pro solitéra Petra Chelčického) však mnohočetný Antikrist ovládl církev ve chvíli udělení Konstantinovy donace, považované českými reformisty a reformátory za autentický dokument, byť o jeho pravosti existovaly ve vzdělaných evropských kruzích již tehdy pochybnosti, což roku 1408 ukázala debata pražských reformních mistrů s francouzským učencem Jakubem z Nouvionu. Zápas s Antikristem, v českém prostředí symptomaticky aktualizovaný od roku 1410 v reakci na snahy papežské kurie i domácích sil zastavit reformní hnutí, byl zároveň, jak Rokytova uvádí, výrazem dějinného optimismu. Přesvědčení, že Kristus, nejvyšší a dokonalá Pravda, přemůže síly temnoty a zla, dodávalo reformní straně naději, i když si téměř nikdo původně nepředstavoval násilná řešení, neslučitelná se základními křesťanskými principy.

V posledních kapitolách své disertace zaměřil autor pozornost právě na nejradikálnější husitské křídlo, tábořské chiliasty, což je označení sice konvenční, ale ne úplně přesné. Mnozí z nich se totiž domnívali, že Kristova vláda po jeho druhém příchodu nepotrvá tisíc let, nýbrž třeba jen několik týdnů, po nichž nastane definitivní skonání věků. S Rokytovým kritickým hodnocením i výkladem tábořského chiliasmu (s výjimkou odkazu na fiktivní Martínkovo zjevení) v zásadě souhlasím. Ztotožňuji se rovněž s jeho vysvětlením, že většina excesů vyplývala z doslovného chápání Bible, ačkoliv Pavel Soukup by na tomto místě s námi pravděpodobně nesouhlasil. Dovolím si pouze upozornit, že úvahy o roli rozumu, svědomí a svobody, které autor v myšlení „české reformace“ tolik zdůrazňuje, mají svou platnost pouze pro učené jednotlivce. Ve vystoupení tábořských radikálů, stržených charismatickými kazateli, kteří účelově pospojovali vybrané pasáže Starého i Nového zákona a zároveň je rozšířili o dávné beghardské názory (naivní představy o těle Kristově), doložené po celé 14. století, se vyjevují jejich limity. Kladu v této souvislosti jen dvě otázky. První formuluji takto: I když tábořští radikálové sdíleli přesvědčení, že jsou vyvolení, dokonalí a osvěceni Duchem svatým, neprojevil se v jejich odmítání vzdělanosti a písemně fixované podoby Bible také spontánní odpor

illitterati vůči vzdělaným vrstvám, jejichž písemná kultura byla pro negramotné nesrozumitelná? Druhá pak zní: Pokud chiliasté zúžili prvotní církev na církev apoštolskou zachycenou v Bibli, zatímco většina husitských myslitelů sdílela respekt k církevním Otcům, neproblematizuje toto konstatování autorův názor, že vůdčí zjevy „české reformace“ ztotožňovaly apoštolskou církev s církví prvotní?

Jsem profesí historik, nikoliv teolog a kněz. Proto jsem se v posudku nepouštěl na půdu, která mi není zcela vlastní. Mohu jen skromně poznamenat, že jsem zejména subtilní eklesiologické výklady (zvláště pasáže o Husově chápání predestinace a předzvědění i subtilní analýzy rozličných vymezení církve) přečetl nanejvýš pozorně a zároveň si přitom uvědomil, jak zjednodušeně moderní historikové tyto problémy vnímají. Je ale otázka, do jaké míry jim rozumělo publikum, k němuž se učení husitští kazatelé obraceli.

Závěr: Dosud jsem v rámci doktorského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy oponoval tři disertace. Rokyta je z nich jednoznačně nejlepší. Prozrazuje, vzdor dílčím nedostatkům, že autor svému tématu skutečně rozumí a již dnes nesporně patří do vědecké komunity. Proto předložený text, splňující nároky kladené na disertační práci, s plným vědomím doporučuji k obhajobě a jako podklad pro udělení příslušného vědeckého titulu.

V Praze 28. 3. 2017

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.